

Yadigar ÇEVİK DURMAZ¹
Orcid: 0000-0001-6771-2430
Ayşe KUZU DURMAZ²
Orcid: 0000-0003-0181-8747
Pınar ÇİÇEKOĞLU ÖZTÜRK³
Orcid: 0000-0003-3738-7248

¹Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
Psikoloji Bölümü, Tunceli, Türkiye.

²Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ahmet
Erdoğan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü,
Zonguldak, Türkiye.

³Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Muğla,
Türkiye.

Sorumlu Yazar (Corresponding Author):
Ayşe KUZU DURMAZ

aysekuzu@gmail.com

Anahtar Sözcükler:

Hemşire; ebeveyn; çocuk;
pandemi

Keywords:

Nurse; parent; child; pandemic

Pandemi Döneminde Hemşire Ebeveynin Çocuğu Olmak: Nitel Bir Çalışma *Being a Child of a Nurse Parent During The Pandemic Period: A Qualitative Study*

Gönderilme Tarihi: 14 Mart 2024

Kabul Tarihi: 7 Ağustos 2024

ÖZ

Amaç: Bu çalışma hemşire ebeveynlerin çocuklarının COVID-19 pandemisi algısı ve pandemi dönemindeki deneyimlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak yapılan bu çalışma, 1 Ocak-1 Mart 2021 tarihleri arasında pandemi sürecinde çalışan, 3-7 yaş grubunda çocuğu olan hemşireler ve onların çocukları ile gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlere kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılmış 23 ebeveyn-çocuk çifti (23 ebeveyn ve 23 çocuk) ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmanın verileri ebeveynler ve çocuklar için geliştirilmiş yarı yapılandırılmış formlar aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA 2022 bilgisayar programı kullanılmıştır.

Bulgular: Ebeveynler ve çocuklarla yapılan görüşmeler sonunda iki ana tema belirlenmiştir. Birinci tema olan değişen ebeveyn çocuk ilişkisi, pandemiden önce ebeveyn çocuk ilişkisi ve pandemiden sonra ebeveyn çocuk ilişkisi olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. İkinci tema olan pandeminin çocuklar üzerindeki etkileri ise çocuklar için koronavirüsün anlamı, ebeveynin gözünden çocukların yaşamında korona virüs, çocukların yetkililerden isteği ve ebeveynlerin gözünden çocukların duygu ve davranışları olmak üzere dört alt temadan oluşmaktadır.

Sonuç: Bu çalışmanın sonucunda, pandemi döneminde çocukların hemşire ebeveynleri ile geçirdiği zamanın azaldığı, ilişkinin şeklinin değiştiği ve çocukların duygu ve davranışlarında olumsuz değişimler meydana geldiği belirlenmiştir.

ABSTRACT

Aim: This study was conducted to examine the COVID-19 pandemic perception of nurse parents' children and their experiences during the pandemic period.

Methods: This study, which was conducted using phenomenological design, one of the qualitative research methods, was conducted with nurses with children aged 3-7 years and their children who worked during the pandemic between 1 January and 1 March 2021. Parents were reached by snowball sampling method and the study was completed with 23 parent-child pairs (23 parents and 23 children). The data of the study were collected through semi-structured forms developed for parents and children. MAXQDA 2022 computer programme was used for data analysis.

Results: As a result of the interviews with parents and children, two themes were determined. The first theme, the changing parent-child relationship, it consists of 2 sub-themes: parent-child relationship before the pandemic and parent-child relationship after the pandemic. The second theme, the effects of the pandemic on children, consists of 4 sub-themes: the meaning of coronavirus for children, coronavirus in children's lives from the parents' eyes, children's requests from the authorities, and children's feelings and behaviors from the parents' eyes.

Conclusion: As a result of this study, it was determined that during the pandemic period, the time children spent with their nurse parents decreased, the nature of the relationship changed, and negative changes occurred in children's emotions and behaviors.

Kaynak Gösterimi: Durmaz, Çevik, Y., Durmaz, Kuzu, A., Öztürk, Çiçekoğlu, P. (2025). *Pandemi Döneminde Hemşire Ebeveynin Çocuğu Olmak: Nitel Bir Çalışma*. EGEHFD, 41(1), 103-111. doi: 10.53490/egehmehsire.1452728
How to cite: Durmaz, Çevik, Y., Durmaz, Kuzu, A., Öztürk, Çiçekoğlu, P. (2025). *Being a Child of a Nurse Parent During The Pandemic Period: A Qualitative Study*. JEUNF, 41(1), 103-111. doi: 10.53490/egehmehsire.1267358

GİRİŞ

COVID-19 pandemisi ile birlikte tüm dünya bulaşıcılığı yüksek ve tedavisi bilinmeyen, bir virüsle karşı karşıya kalmıştır (Mesa Vieira, Franco, Gómez Restrepo ve Abel, 2020; Qiu, ve diğerleri, 2020). Bu dönemde sağlık çalışanları değişen çalışma koşulları, bakım verdiği hastalarının ve meslektaşlarının ölümü, enfekte olma ve sevdiklerine hastalık bulaştırma korkusu ile ailelerinden ayrı kalmak gibi zorluklar yaşamışlardır (Coşkun Şimşek ve Günay, 2021; Ding, Deng, Liu, Huang, Yang, 2022; Koontalay, Suksatan, Prabsangob ve Sadang, 2021; Nie, Su, Zhang, Guan, Li, 2020). Tüm bu zorlayıcı yaşantılardan sağlık çalışanlarının kendileri dışında, çocukları ve çocuklarıyla olan ilişkileri de etkilenmiştir (Al Thobaity ve Alshammari, 2020; Binay Yaz ve Özpolat, 2023).

Özellikle ebeveyni hemşire olan çocuklar, anne ya da babalarının bir anda evden uzaklaşması, eve geldiğinde kendisinden fiziksel olarak uzak durması, birlikte geçirdikleri zamanın azalması, ölüm haberleri ile çevresinde oluşan acı ve endişe duygularının yoğunluğu nedeniyle kaygı ve korku yaşamıştır (<https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2420201236-cocuklarCOVID.pdf>). Bu süreçte hemşire ebeveynlerin özellikle çocuklarını hastalıktan korumak için kaygılı ve aşırı koruyucu davranışları (Carlos ve diğerleri, 2020; Coşkun Şimşek ve Günay, 2021; Kluwer, 2020; Lai ve diğerleri, 2020; Tınmaz ve Altundağ, 2022), pandemi/virüs ile ilgili sosyal medya ve ekranlardaki korkutucu haberler, çocukların arkadaşlarından, oyun ve okul ortamından uzak kalması ve sürekli evde bulunmak zorunda olması (Wang, Zhang, Zhao, Zhang, Jiang, 2020), çocukların bu duyguları daha yoğun yaşamasına neden olmuştur (Jiao ve diğerleri, 2020).

Pandeminin çocuklar üzerindeki etkisini, çocukların ifadeleri ile ortaya koyan az sayıda çalışma bulunmaktadır (Imran, Zeshan ve Pervaiz, 2020; Panda ve diğerleri, 2021; Yeasmin ve diğerleri, 2020). Pandemi sürecinde ön saflarda çalışan hemşire ebeveynlerin çocuklarıyla yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yaptıkları fedakarlıklar nedeniyle pandeminin kahramanı olarak anılan hemşirelerin çocukları, ebeveynlerine en çok ihtiyaçları olan bu korkutucu ve endişe verici süreçte onlardan ayrı kalarak, akranlarından daha farklı deneyim yaşamışlardır. Pandemi sürecinde hemşirelerin çocuklarının COVID-19 pandemisini nasıl algıladıklarını, bu konudaki duygu ve düşüncelerini anlamak için onların ruh sağlığına yönelik yapılacak çalışmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu gereksinimden yol çıkarak, bu çalışma hemşirelerin çocuklarının COVID-19 pandemi algısı ve çocukların pandemi dönemindeki deneyimlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Hemşire ebeveynlerin çocuklarının COVID-19'a ilişkin algısı nasıldır?
2. Hemşire ebeveynlerin çocuklarının ebeveyn-çocuk ilişkileri COVID-19'dan nasıl etkilenmiştir?
3. Hemşire ebeveynlerin pandeminin çocukları üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desende yapılan bu çalışma, 1 Ocak–1 Mart 2021 tarihleri arasında pandemi sürecinde etkin çalışan hemşireler ve onların çocukları ile gerçekleştirildi.

Hedef Grup

Araştırmanın hedef grubunu Türkiye’de pandemi kliniklerinde çalışan, 3-7 yaş arasında çocuğu olan ebeveynler ve çocukları oluşturdu. Örneklem seçiminde niteliksel araştırmalarda kullanılan kartopu örnekleme yöntemi kullanıldı. Bu yöntemle göre pandemi sürecinde aktif olarak COVID-19 hastasına bakım veren ve 3-7 yaş arasında çocuğu bulunan bir hemşireden başlandı ve bu hemşirenin yönlendirmesi ile aynı özelliklere sahip diğer hemşirelere ulaşılmaya çalışıldı. Çalışmaya dahil edilme kriterleri ebeveynin hemşire olması, pandemi sürecinde aktif olarak çalışması, çalışmaya katılmayı kabul etmesi; çocuğun ise 3-7 yaş arasında, soruları cevaplayacak bilişsel yeterlilikte olması ve herhangi bir ruhsal sorunu olmaması olarak belirlendi. Çalışmada örneklem sınırlaması yapılmadı, nitel çalışmalarda kullanılan ve verilerin tekrarlanmaya başladığını gösteren veri doygunluğuna ulaşıldığında veri toplama süreci sonlandırıldı. Bu bağlamda araştırmaya 23 ebeveyn ve çocuk çifti dahil edildi.

Veri Toplama

Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan “Ebeveyn görüşme formu” ve “Çocuk görüşme formu” ile

toplandı. Veri toplama sürecine başlamadan önce, veri toplama formundaki soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek amacıyla araştırmacılar tarafından iki ebeveyn ve çocuk çifti ile çevrimiçi görüşme yapıldı. Bu görüşmelerde çocukların anlayamadığı sorular ebeveynlerin önerisi ile değiştirildi. Bu görüşmeler araştırmaya dahil edilmedi. Veri toplama sürecinde pandemi koşullarında izolasyonun devam etmesi nedeniyle, çevrimiçi görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alındı. İlk görüşme bir ebeveynle yapıldı. Ebeveyne yönelik sorular araştırmacı tarafından soruldu ve derinlemesine görüşme tekniği kullanıldı. Çocuklara yöneltilecek sorular için ebeveynlerden destek alındı. Ebeveynlere çocuklarına nasıl soru sorabilecekleri anlatıldı. Ebeveynlerden çocukların verdikleri cevapları video ile kaydetmeleri ve araştırmacıya göndermeleri istendi. Araştırmacının ebeveynler ile görüşme süresi yaklaşık 20-30 dk arasında değişirken; ebeveynlerin çocuklarla yaptıkları görüşmeler çocukların sorulara dikkatini verebilmesi, anlaması, yanıtlayabilmesi açısından farklılıklar gösterdiğinden 15-40 dk sürdü. Bu görüşmelerde ebeveynlerin birçoğu çocukları ile yeterince ilgilenemedikleri için yaşadıkları suçluluk duygusundan söz etti. Bazı ebeveynler “çocukların yetkililere ne söylemek istediği” sorusunda “yetkili” ifadesini açıklamak gerekeceğini belirtti. Bu durumda “yetkili” yerine cumhurbaşkanı, sağlık bakanı, öğretmen gibi otorite figürlerinin örnek verilebileceği açıklandı.

Veri Toplama Araçları

Ebeveyn görüşme formu: Ebeveynlere çocuğun yaşı, cinsiyeti, çocuğun oyunlarında korona virüsü kullanıp kullanmadığı, pandemi sürecinde çocuğun davranış ve duygularındaki değişimle ilgili dört sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir soru formudur (Al Thobaity ve Alshammari, 2020; Çoşkun Şimşek ve Günay, 2021; Di Giorgio ve diğerleri, 2020).

Çocuk görüşme formu: Çocuklara yönelik hazırlanan bu form, ebeveyninin ne iş yaptığı, COVID-19’un/Koronanın ne olduğu, ebeveyninden neden ayrı kaldığı, pandemi öncesi ve sonrası ebeveynleri ile nasıl vakit geçirdiği, okuldan ya da arkadaşlarından ayrı kalmanın istediği zaman dışarı çıkamamanın nasıl hissettirdiği, pandemi öncesinde ve sonrasında ebeveyni işten geldiğinde ne yaptığı ve yetkililere ne söylemek istediği ile ilgili yedi sorunun sorulduğu yarı yapılandırılmış bir soru formudur (Imran, Zeshan ve Pervaiz, 2020; Panda ve diğerleri, 2021 Yeasmin ve diğerleri, 2020).

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analizinde tematik analiz tekniği kullanıldı. Buna göre, hemşireler ve çocukları ile yapılan görüşme kayıtları tekrar dinlenerek yazılı hale getirildi ve kontrol edildi. Verilerin analizi için bilgisayar yazılımı olan MAXQDA 2022 kullanıldı. Aktarım işleminin ardından metin üzerinde kodlar belirlendi, kodlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar gözden geçirilerek alt temalar ve temalar elde edildi. Elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlayabilmek amacıyla üç araştırmacının her biri kod, alt tema ve temaları ayrı ayrı oluşturdu ve son olarak oluşturulan kodlar ve temalar birlikte değerlendirildi. Bunun sonucunda bazı kodlar birleştirildi ya da sınıflandırması değiştirildi. Araştırmacılar arasında uzlaşa sağlanan kodlar ve temalar araştırmanın bulgularını oluşturdu.

Araştırmanın Etik Boyutu

Bu çalışmanın etik izinleri Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu’ndan alındı (30603717-050.01.04). Araştırma, Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütüldü. Ebeveynlere çalışmanın amacı, çalışmaya katılmanın gönüllülük ilkesine dayalı olduğu, istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları, sonuçların sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı açıklandı. Araştırmaya katılmayı kabul eden ebeveynlerden sözlü ve yazılı onam alındı.

BULGULAR

Araştırmaya 23 ebeveyn-çocuk çifti (23 ebeveyn ve 23 çocuk) katılmıştır. Gizliliği korumak adına çocuklar Ç1’den Ç23’e; çocukların ebeveynleri ise çocuklarla eş olmak koşulu ile E1’den E23’e kadar numaralandırılmıştır. Çocukların sosyodemografik özellikleri ve ebeveynlerinin mesleklerine ilişkin görüşleri ve hayalindeki meslekler Tablo 1’de verilmiştir.

Hemşire ebeveyne sahip olan çocukların 13’ü erkek 10’u kız; 3’ü 3 yaşında, 6’sı 4 yaşında, 4’ü 5 yaşında, 3’ü 6 yaşında, 7’si 7 yaşındadır. Çocukların ebeveyninin mesleğine ilişkin görüşleri ise hemşire (7 çocuk), hastalara bakan/iyileştiren (6 çocuk), hastanede çalışan (5 çocuk), çalışıyor (1 çocuk) hergün gidiyorlar (1 çocuk), doktorculuk (1 çocuk), sağlıkçı (1 çocuk) ve zor ve tehlikeli bir iş (1 çocuk) şeklindedir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışmaya katılan ebeveyn ve çocukların tanıtıcı özellikleri

Ebeveynler		Çocuklar			Çocuğun ebeveynin mesleğine yönelik görüşleri
Kod	Cinsiyet	Kod	Yaş	Cinsiyet	
E1	Kadın	Ç1	7 yaş	Kız	Sağlıkçı
E2	Kadın	Ç2	7 yaş	Erkek	Hemşire
E3	Kadın	Ç3	4 yaş	Erkek	Hastanede çalışıyor
E4	Kadın	Ç4	4 yaş	Kız	Hastanede çalışıyor
E5	Kadın	Ç5	7 yaş	Erkek	Zor ve tehlikeli bir iş yapıyorlar
E6	Kadın	Ç6	4 yaş	Erkek	Hastanede çalışıyor
E7	Kadın	Ç7	3 yaş	Erkek	Doktorculuk
E8	Kadın	Ç8	5 yaş	Erkek	Hemşire
E9	Erkek	Ç9	7 yaş	Kız	Hemşire
E10	Kadın	Ç10	6 yaş	Kız	Hastanede çalışıyor
E11	Kadın	Ç11	7 yaş	Kız	Hasta bakıyorlar
E12	Kadın	Ç12	6 yaş	Kız	İnsanları iyileştiriyor
E13	Kadın	Ç13	5 yaş	Kız	Hemşire
E14	Kadın	Ç14	4 yaş	Erkek	Hastanede çalışıyorlar
E15	Kadın	Ç15	3 yaş	Kız	Hemşire
E16	Kadın	Ç16	7 yaş	Erkek	Hemşire
E17	Kadın	Ç17	7 yaş	Erkek	Hemşire
E18	Kadın	Ç18	5 yaş	Erkek	Hasta bakıyorlar
E19	Kadın	Ç19	3 yaş	Kız	Her gün gidiyorlar
E20	Kadın	Ç20	7 yaş	Kız	İnsanlara bakıyorlar
E21	Kadın	Ç21	4 yaş	Erkek	Çalışıyor
E22	Kadın	Ç22	5 yaş	Erkek	Hastaları iyileştiriyor
E23	Erkek	Ç23	4 yaş	Erkek	Hastaları iyileştiriyor

Hemşire ebeveynler ve çocukları ile yapılan görüşmeler sonunda, çocukların pandemi dönemine ilişkin görüşleri iki ana temada toplanmıştır. Bunlar “Değişen Ebeveyn Çocuk İlişkisi” ve “Pandeminin Çocuklar Üzerindeki Etkileri” şeklindedir (Tablo 2).

Tablo 2. Pandeminin çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin ebeveyn ve çocukların görüşleri

ANA TEMALAR	ALT TEMALAR	KODLAR (n)
1. Değişen ebeveyn-çocuk ilişkisi	1.1. Pandemiden önce ebeveyn çocuk ilişkisi	Yakın fiziksel temas (22) Oyun (14) Dışarı çıkma (12) Daha uzun zaman geçirme (4) Eğitim (1)
	1.2. Pandemiden sonra ebeveyn çocuk ilişkisi	Ebeveynden ayrı kalma (14) Uzak durma ve bekleme (23)
2. Pandeminin çocuklar üzerindeki etkileri	2.1. Çocuklar için koronavirüsün anlamı	Virüs/mikrop (10) Hastalık (9) Kötü ve pis şey (5)
	2.2. Ebeveynin gözünden çocukların yaşamında koronavirüs	Oyunlar (7) Resim (4)
	2.3. Çocukların yetkililerden isteği	Gidin (1) Bilgi verin (1) Bitsin şu virüs (8) Bizi kurtarın (2) Dışarı çıkalım (4) Sıkıldım (2) Kendinize dikkat edin (1) Okullar açılsın (5) Annem nöbete gitmesin (2)
	2.4. Ebeveynlerin gözünden çocukların duygu ve davranışları	Korku (4) Sorgulama (3) Altına yapma (2) İçeride kapanma (4) Öfke (12) Üzüntü (11) Uyku problemleri (9) Dağınıklık (5) Huzursuzluk (2) Konuşma problemleri (1) Kardeşler ile problemler (1) Ekran süresinde artış (1)

Tema 1. Değişen Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

Değişen ebeveyn-çocuk ilişkisi teması iki alt temadan oluşmaktadır. Bunlar; “Pandemiden önce ebeveyn çocuk ilişkisi” ve “Pandemiden sonra ebeveyn çocuk ilişkisi”dir.

Alt Tema 1.1. Pandemiden önce ebeveyn çocuk ilişkisi: Çocuklar pandemiden önce ebeveynleri ile ilişkilerini anlatırken, anne babalarına işten geldiğinde sarıldıkları ve öptüklerini, birlikte oyun oynadıklarını, dışarı çıktıklarını, parka markete aile ziyaretine gittiklerini, daha fazla zaman geçirdiklerini ve ebeveynlerinin kendilerine birtakım şeyler öğrettiğini ifade etmiştir. Çocukların bu konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Sarılırdım, öperdim, dışarı beraber çıkardık, beni kucaklardı.” (Ç22; 5 yaş, Erkek)

“Beraber parka markete giderdik.” (Ç4; 4 yaş, Kız)

“Sürekli beraber bir şeyler yapıyorduk, oyun oynuyorduk.” (Ç2; 7 yaş, Kız)

Alt Tema 1.2. Pandemiden sonra ebeveyn çocuk ilişkisi: Pandemi sonrası dönemde çocuklar ebeveynleri eve geldiklerinde pandemi öncesi dönemdeki gibi sarılamadıklarını, ebeveynlerinin yıkanmalarını ve kıyafetlerini değiştirmelerini beklemek zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Çocuklar tarafından pandemiden sonra ifade edilen diğer bir konu ise ebeveynlerden ayrı kalmaktır. Çocukların bu konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Ellerini yıkamasını bekliyorum. Bana gelme yanıma diyorlar.” (Ç2; 7 yaş, Erkek)

“Annem ve babamın elini yüzünü yıkamasını, duş almasını, üzerini değiştirmesini bekliyorum.” (Ç5; 7 yaş, Erkek)

“...ben anneannemlerde kaldım, sizi hiç göremedim.” (Ç22; 5 yaş, Erkek)

Tema 2. Pandeminin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Pandeminin çocuklar üzerindeki etkileri teması dört alt temadan oluşmaktadır. Bunlar; “Çocuklar için koronavirüsün anlamı”, “Ebeveynin gözünden çocukların yaşamında korona virüs”, “Çocukların yetkililerden isteği” ve “Ebeveynlerin gözünden çocukların duygu ve davranışları”dır.

Alt Tema 2.1. Çocuklar için koronavirüsün anlamı: Çalışmada çocukların koronavirüsü nasıl anlamlandırdıkları incelendiğinde, koronavirüsün virüs/mikrop, hastalık ve kötü/ pis şey şeklinde tanımlandığı belirlenmiştir. Çocukların bu konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Virüs.” (Ç2; 7 yaş, Erkek)

“Mikroptur. Kaparsan ölürsün.” (Ç23; 4 yaş, Erkek)

“Bir hastalıktır.” (Ç5; 7 yaş, Erkek)

“Kötü bir şey.” (Ç14; 4 yaş, Erkek)

Alt Tema 2.2. Ebeveynin gözünden çocukların yaşamında korona virüs: Çalışmada çocukların yaşamında koronavirüse ilişkin öğelerin varlığı incelenmiştir. Ebeveynlerin bu konudaki gözlemleri çocuklarının oyunları esnasında oyuncaklar ve resimler üzerinde koronavirüsü anımsatacak öğeleri kullandığı şeklindedir. Ebeveynler çocukları ile oynarken çocuklarının oyuncak bebeklere maske takma, bebeklerin eşyalarını havalandırma gibi davranışlar sergilediklerini, resimlerinde COVID-19’u anımsatacak öğeler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Oyuncakları ile oynadık. Bebeğine maske taktı mesela.” (E12; Anne)

“Evet mesela kargo geldi, eşyaları dışarıda bıraktım. Bir baktım o da bebeğinin eşyalarını dışarı bırakıyor.” (E17; Anne)

“Virüsün resmini yapıyoruz, boyuyoruz.” (E22; Anne)

Alt Tema 2.3. Çocukların yetkililerden isteği: Çocukların yetkililerden COVID-19 ile ilgili isteklerinin ne olduğu sorulmuştur. Çocukların bu soruya cevabı çoğunlukla “bitsin şu virüs” olmak üzere, “okullar açılsın”, “dışarı çıkalım”, “annem nöbete gitmesin”, “sıkıldım”, “bizi kurtarın”, “bilgi verin”, “kendinize dikkat edin” ve “gitsin” şeklinde olmuştur. Çocukların konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Ne zaman bitecek?, bitsin artık” (Ç4; 4 yaş, Kız)

“Anneme izin verin, annem evde kalsın” (Ç22; 5 yaş, Erkek)

“Kendilerine dikkat etsin. Maske taksın, eldiven taksın” (Ç23; 4 yaş, Erkek)

Alt Tema 2.4. Ebeveynlerin gözünden çocukların duygu ve davranışları: Ebeveynler pandemi döneminde çocuklarının duygu ve davranışları ile ilgili olarak öfke, üzüntü, uyku problemleri, dağınıklık, korku, içe kapanma, temkinlilik/sorgulama, altına yapma, isteksizlik/huzursuzluk, konuşma problemleri, kardeşler ile problemler ve ekran süresinde artış gibi sorunlardan bahsetmişlerdir. Ebeveynlerin konu ile ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Bağıırıyor, oyuncaklarını fırlatıyor. Daha agresif ve ağlama krizine giriyor.” (E9, Baba)

“Uyku saatleri değişti. Yatırmakta çok zorlanıyorum. Ama rutini bozulmasın diye saatinde uyutmaya çalışıyorum.” (E3, Anne)

“Daha temkinli oldu. Ne zaman bitecek diye hep soru soruyor bana. Ne cevap vereceğimi bilmiyorum. Konuyu değiştirmek istiyorum.” (E2, Anne)

“Altına yapmaya başladı (1-2 kere).” (E12, Anne)

“Eskiden bu kadar televizyon izlemezdi. Şimdi karışamıyorum. İzliyor maalesef.” (E2, Anne)

“Kekelemeye başladı.” (E23, Baba)

TARTIŞMA

Bu çalışmanın sonucunda, pandemi döneminde çocukların hemşire ebeveynleri ile geçirdiği zamanın azaldığı, ilişki şeklinin değiştiği ve bunun çocuk için olumsuz bir deneyim olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan çocukların, yetkililerden virüsü bitirmelerini ve ebeveynlerinin nöbete gitmemesini istediği, koronavirüsü bir hastalık olarak tanımladığı, oyun ve resimlerine koronavirüs temasını eklediği, duygu ve davranışlarının olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

Pandemiler gibi halk sağlığını olumsuz etkileyen ani ve acil durumlar, bireylerin hem ruhsal hem de fiziksel sağlığını olumsuz etkilemektedir (Dalton, Rapa ve Stein, 2020). Böyle durumlarda özellikle çocuklar, sınırlı başa çıkma stratejilerine sahip oldukları için fiziksel ve ruhsal olarak durumun zararlarından kaçamazlar (Yeasmin ve diğerleri, 2020). Nitekim pandeminin çocuklar üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda çocukların bu süreçte ebeveynlerin davranışlarını gözlemledikleri ve yaşadıkları stresi anlamlandırmakta güçlük çektikleri görülmüştür (Imran ve diğerleri, 2020; Yeasmin ve diğerleri, 2020; Panda ve diğerleri, 2021). COVID-19 pandemisinde ön saflarda aktif rol alan hemşireler aynı zamanda birer ebeveyn ve onların yaşamındaki olumsuz değişimler, çocuklarının yaşamını da doğrudan etkilemiştir (Skokauskas ve diğerleri, 2020).

Çalışmamızda çocuklar çoğunlukla pandemi ile birlikte ev içinde ya da dışında ebeveyn ile geçirdikleri zamanın ve daha önceki var olan yakın fiziksel temasın azaldığından söz etmişlerdir. Pandemi sürecini yönetmek için alınan önlemler özellikle sağlık çalışanı olan ebeveynlerin rollerini yeniden düzenlemelerini gerektirmiştir (Lai ve diğerleri, 2020). Okul ve kreşlerin kapatılması, derslerin uzaktan yapılması, ev dışı etkinliklerin kısıtlanması çocukların yaşamını da tümünden değiştirmiştir (Hughes, 2020; Lee, 2020). Ebeveynler, çocukları doğdukları andan itibaren onlarla dokunarak iletişim kurarlar (Blackwell, 2020). Dokunma ile çocuklar kendilerini güvende hisseder ve kaygıları azalır (Brummelman, Terburg, Smit, Bögels, Bos, 2019). COVID-19’dan korunma yollarından en önemlisi fiziksel temasın sınırlanması ve sosyal mesafenin korunmasıdır. Hemşireler çocuklarını bulaştan korumak için diğer ebeveynlerden daha katı korunma önlemleri almak zorunda kalmıştır. Bu dönemde hemşire anne ve babaların birçoğu evden uzaklaşmış, ev içinde kendisini izole etmiş ve/veya çocuğu ile fiziksel yakınlık kurmadan önce banyo yapmak ya da kıyafet değiştirmeye zaman ayırmak zorunda kalmıştır (Imran ve diğerleri, 2020; Liu, Bao, Huang, Shi, Lu, 2020). Ebeveynlerin değişen tutum ve davranışları çocukların anne babaya duydukları özlemin artmasına, stres, kaygı ve korku yaşamalarına sebep olabilir.

Çalışmamızda çocuklar koronavirüsü “virüs”, “mikrop”, “hastalık”, “kötü” ve “pis şey” olarak tanımlamıştır. Yaşları 7 ila 18 yaş arasında olan çocukların koronavirüs algısı üzerine yapılan bir çalışmada çocukların koronavirüsü tanımlarken hastalığın yanı sıra ölüm, öldürücü hastalık, silah, kurşun, yılan zehiri gibi ifadeler kullandıkları görülmüştür (Ayyıldız, Akkoç ve Kurt, 2022). Bu çalışmada ise çocuklar yalnız hastalıkla ilişkili tanımlamalar yapmıştır. Bu sonucun çocukların gelişim dönemi özellikleri ve hemşire ebeveynlerin diğer ebeveynlerden farklı olarak çocuklarına hastalık ile ilgili doğru bilgi vermelerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Oyun, çocukların sosyal, duygusal, zihinsel gelişimi ve eğitimi için vazgeçilmez bir unsurdur (Duran, 2021; Kiye ve Yalçın, 2021; Sezer, Yılmaz ve Koçyiğit, 2016). Pandemi döneminde değişen yaşama uyumun sağlanmasında da oyunun kullanılması önerilmektedir (İnan, 2020). Çocukların oynadıkları oyunlar bu dönemde stresle başa çıkma mekanizması olarak da önemli bir rol oynamıştır (Stavridou ve diğerleri, 2020; The Atlantic, 2021). COVID-19 salgını sırasında çocukların günlük yaşamlarındaki değişikliklerle birlikte oyun içeriğinin de değiştiği görülmüştür (Kourti ve diğerleri, 2021; Moore ve diğerleri, 2020). Benzer şekilde çalışmamızda çocukların oyunları esnasında, oyuncakları üzerinde ve resimlerinde koronavirüsü anımsatacak öğeleri kullandıkları, oynadıkları oyunlarda korunma tedbirlerini taklit ettikleri görülmüştür. Çocukların koronavirüsü oyunlarına ve resimlerine taşımasının duygu ve düşüncelerini ifade etmenin bir yolu olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda, çocuklara yetkililere pandemi ile ilgili ne söylemek istediği sorulmuş alınan cevapların çoğunlukla çocukların eski rutinlerine dönme isteği, kurtarılma beklentisi ve ebeveynlerden ayrılmamaya yönelik olduğu görülmüştür. Ayrıca yetkililerin sağlığını koruyacak önlemlerden de söz etmişlerdir. Görüldüğü gibi diğer çocuklardan farklı olarak hemşirelerin çocukları yaşadığı pek çok güçlüğün yanında ebeveynlerinden yoksun kalmıştır. Bunun gibi olağanüstü durumlarda, özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklar için, annenin uzakta olması

ve rutinlerin bozulması çocuğun güven duygusunu zedeleyen bir durumdur. Dikkat çekici bir diğer bulgu ise çocukların tıpkı anne ve babaları gibi diğerlerinin sağlığını korumaya yönelik tavsiyelerde bulunmuş olmalarıdır. Bu davranış, çocukların korunma tedbirlerini öğrenmiş veya uyum sağlamış olabilecekleri gibi; çocukların hemşire anne-babalarının özgeci tutumlarının bir yansıması şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmamıza katılan ebeveynler, çocuklarının duygu ve davranışlarında olumsuz değişimler gözlemlediklerini ifade etmiştir. Çin’de yapılan bir çalışmada 3-18 yaş çocuk ve ergenlerin pandemi dönemindeki davranışsal ve duygusal tepkilerinin sırasıyla; anne babadan ayrı kalamama, sinirlilik, dikkat dağınıklığı, akrabaların sağlığına ilişkin endişe, uyku sorunları, iştahsızlık, yorgunluk ve ajitasyon olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada daha küçük yaş grubundaki çocukların (3-6 yaş), korku ve bağlanma sorunlarını diğer yaş gruplarındaki çocuklardan daha fazla yaşadığı görülmüştür (Jiao ve diğerleri, 2020). İtalya’daki çalışmalarda ise çocukların ebeveynleri ile birlikte uyuma, idrar kaçırma, kelime dağarcığında kötüleşme ve uygunsuz korkular geliştirdiği belirlenmiştir (Di Giorgio, Di Riso, Mioni ve Cellini, 2020; Pisano, Galimi ve Cerniglia, 2020). Nitel desende yapılan bir başka çalışmada ise çocukların, pandemi ile birlikte bozulan yaşam rutinleri nedeni ile depresif duygu durumunda olduğu belirtilmektedir (Abdulah, Abdulla ve Liamputtong, 2021). Çalışma sonuçları hemşire ebeveynlerin çocuklarının diğer çocuklara benzer duygu ve davranışsal tepkiler gösterdiğini, pandemi koşullarının çocukların ruh sağlığı için de önemli bir risk faktörü olabileceğini göstermektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıklarından birisi izolasyon tedbirleri nedeniyle verilerin online görüşmeler yoluyla toplanmış olması ve çocuklarla görüşmelerin ebeveynlerin yardımı ile yapılmış olmasıdır. Bu nedenle çocuklarla derinlemesine görüşme teknikleri kullanılamamış, ebeveynlerin gerekli gördüğü ek sorularla konu somutlaştırılmıştır. Ayrıca çocukların videolar üzerinden değerlendirilmesi, tepkilerinin eş zamanlı gözlenememiş olması da bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer taraftan çocukların duygu ve düşüncelerini bir yabancının varlığı olmadan daha kolay açıklayabilmeleri de araştırmanın güçlü yanı olabilir. Çalışma yalnız 3 ila 7 yaş arası çocuklarla yapılmış olması nedeniyle diğer yaş grubundaki çocukların duygu, düşünce ve davranışlarını yansıtmamaktadır. Bu çalışma bilgi formundaki sorular, hemşire ebeveynlerin ve çocuklarının görüşmelerinden elde edilen veriler ile sınırlıdır.

SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları, pandemi sürecinde ön saflarda çalışan hemşirelerin çocuklarının da olumsuz çalışma koşullarından ebeveynleri kadar etkilendiğini göstermektedir. Özellikle artan iş yükü ve bulaş riski, ebeveynlerin kendisine her zamankinden daha çok ihtiyacı olan çocuğundan uzaklaşmasına ve çocuğa ihtiyacı olan sevgiyi, güveni ve bakımı sağlayamamasına sebep olabilir. Çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak gelecekte ortaya çıkabilecek salgınlarda hemşirelerin ve çocuklarının ruh sağlığını korumak için bazı önlemlerin alınması önerilebilir. Bunun için özellikle kendi ailelerinden çocuk bakımı konusunda sosyal destek alamayacak ebeveynlerin çocuklarının güvenli bir şekilde bakımını sağlayacak kreşlerin yeterli ve ulaşılabilir olması, hemşireler ve çocuklarının ihtiyaç duyduğu anda yardım alabileceği psikososyal destek birimlerinin oluşturulması yararlı olabilir. Konu ile ilgili yapılacak çalışmaların geniş katılımlı veya karma yöntem kullanılarak yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkıları: Fikir ve tasarım: YÇD, AKD, PÇÖ Veri toplama: YÇD Veri analizi ve yorumlama: YÇD, AKD, PÇÖ Makale yazımı: YÇD, AKD, PÇÖ Eleştirel inceleme: AKD, PÇÖ

Çıkar Çatışması: Yazar/lar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansman: Yazar/lar çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Abdulah, D.M., Abdulla, B.M.O., Liamputtong, P. (2021). Psychological response of children to home confinement during COVID-19: A qualitative arts-based research. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(6), 761-769. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/0020764020972>
- Al Thobaity, A., Alshammari, F. (2020). Nurses on the frontline against the COVID-19 pandemic: An integrative review. *Dubai Medical Journal*, 3(3), 87-92. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1159/000509361>
- Ayyıldız, T.K., Akkoç, B., Kurt, A. (2022). Perception of coronavirus in children through the interpretation of metaphors. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 0(0). Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/003022282211419>
- Binay Yaz, Ş., Özbolat, G. (2023). Sağlık çalışanları ebeveynlerde covid-19 korkusunun ebeveyn çocuk ilişkisine etkisi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 39(1), 71-79. Erişim adresi: <https://doi.org/10.53490/egehemsire.1100270>
- Blackwell, P.L. (2000). The influence of touch on child development: Implications for intervention. *Infants & Young Children*, 13(1), 25-39. Erişim adresi:

- https://journals.lww.com/ijcjournal/abstract/2000/13010/The_Influence_of_Touch_on_Child_Development_6.aspx?h_c_location=ufi
- Brummelman, E., Terburg, D., Smit, M., Bögels, S.M., Bos, P.A. (2019). Parental touch reduces social vigilance in children. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 35, 87-93. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2018.05.002>
- Carlos, D.M., Wernet, M., Okido, A.C.C., Oliveira, W.A.D., Silveira, A.O., Costa, L.C.R. (2020). The dialogical experience of being a mother of a child and a nurse in the COVID-19 pandemic. *Texto & Contexto-Enfermagem*, 29, e20200329. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1590/1980-265X-TCE-2020-0329>
- Coşkun Şimşek, D., Günay, U. (2021). Experiences of nurses who have children when caring for COVID-19 patients. *International Nursing Review*, 68(2), 219-227. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1111/inr.12651>
- Dalton, L., Rapa, E., Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 346-347. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30097-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30097-3)
- Di Giorgio, E., Di Riso, D., Mioni, G., Cellini, N. (2020). The interplay between mothers' and children behavioral and psychological factors during COVID-19: An Italian study. *European Child & Adolescent Psychiatry* 30, 1401-1412 (2021). Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01631-3>
- Ding, S., Deng, S., Liu, Z., Huang, J., Yang, X. (2022). Experiences and needs of front-line nurses during the COVID-19 pandemic: A systematic review and qualitative meta-synthesis. *Frontiers in public health*, 10, 805631. Erişim adresi: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.805631>
- Duran, M. (2021). The effects of COVID-19 pandemic on preschool education. *International Journal of Educational Methodology*, 7(2), 249-260. Erişim adresi: <https://doi.org/10.12973/ijem.7.2.249>
- Hughes, C. (2020). Some implications of COVID-19 or remote learning and the future of schooling. *Current and Critical Issues in Curriculum, Learning and Assessment*, 36, 3-17. Erişim adresi: <https://coilink.org/20.500.12592/smwr7z>
- Imran, N., Zeshan, M., Pervaiz, Z. (2020). Mental health considerations for children & adolescents in COVID-19 Pandemic. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(COVID19-S4), 67-72. doi: 10.12669/pjms.36.COVID19-S4.2759
- İnan, H. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde okul öncesi eğitimin yeniden yapılandırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 831-849. Erişim adresi: <https://doi.org/10.37669/milliegitim.754307>
- Jiao, W.Y., Wang, L.N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F.Y., Pettoello-Mantovani, M., Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal of Pediatrics*, 221, 264-266. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2020.03.013>
- Kiye S., Yalçın İ. (2021). Play therapy and use of play therapy in groups. *The Journal of Buca Faculty of Education*, 51, 287-303. Erişim adresi: <https://doi.org/10.53444/deubefd.836043>
- Kluwer, E. (2020). Families in time of Corona. Erişim adresi: <https://nias.knaw.nl/food-for-thought/families-in-times-of-corona/> Erişim Tarihi: 11.06.2020
- Koontalay, A., Suksatan, W., Prabsangob, K., Sadang, J.M. (2021). Healthcare workers' burdens during the COVID-19 pandemic: A qualitative systematic review. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 14,3015-3025, doi: 10.2147/JMDH.S330041
- Kourti, A., Stavridou, A., Panagouli, E., Psaltopoulou, T., Tsolia, M., Sergeantanis, T. N., Tsitsika, A. (2021). Play behaviors in children during the COVID-19 pandemic: A review of the literature. *Children*, 8(8), 706. Erişim adresi: <https://doi.org/10.3390/children8080706>
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., ... & Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976. doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.3976
- Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(6), 421. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)
- Liu, J.J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 347-349. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30096-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30096-1)
- Mesa Vieira, C., Franco, O.H., Gómez Restrepo, C., Abel, T. (2020). COVID-19: The forgotten priorities of the pandemic. *Maturitas*, 136(1), 38-41. doi: 10.1016/j.maturitas.2020.04.004
- Moore, S.A., Faulkner, G., Rhodes, R.E., Brussoni, M., Chulak-Bozzer, T., Ferguson, L.J., ... Tremblay, M.S. (2020). Impact of the COVID-19 virus outbreak on movement and play behaviours of Canadian children and youth: A national survey. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 17(85), Erişim adresi: <https://doi.org/10.1186/s12966-020-00987-8>
- Nie, A., Su, X., Zhang, S., Guan, W., Li, J. (2020). Psychological impact of COVID-19 outbreak on frontline nurses: A cross-sectional survey study. *Journal of Clinical Nursing*, 29(21-22), 4217-4226. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1111/jocn.15454>
- Panda, P.K., Gupta, J., Chowdhury, S.R., Kumar, R., Meena, A.K., Madaan, P., ... & Gulati, S. (2021). Psychological and behavioral impact of lockdown and quarantine measures for COVID-19 pandemic on children, adolescents and caregivers: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Tropical Pediatrics*, 67(1), fmaa122. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1093/tropej/fmaa122>
- Pisano, L., Galimi, D., Cerniglia, L. (2020). A qualitative report on exploratory data on the possible emotional/behavioral correlates of Covid-19 lockdown in 4-10 years children in Italy.
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B. Yu, Y. (2020). Anationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. *General Psychiatry*, 33, 1-3. doi: 10.1136/gpsych-2020-100213
- Sezer, T., Yılmaz, E., Koçyiğit, S. (2016). 5-6 yaş grubu çocukların oyun becerileri ile aile-çocuk iletişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 185-204. Erişim adresi: <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455256>

- Skokauskas, N., Leventhal, B., Cardeli, E. L., Belfer, M., Kaasbøll, J., Cohen, J. (2020). Supporting children of healthcare workers during the COVID-19 pandemic. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-2. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01604-6>
- Stavridou, A., Stergiopoulou, A.A., Panagouli, E., Mesiris, G., Thirios, A., Mougiakos, T., ... & Tsitsika, A. (2020). Psychosocial consequences of COVID-19 in children, adolescents and young adults: a systematic review. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74(11), 615. doi: 10.1111/pcn.13134
- The Atlantic. (2021). Erişim adresi: <https://www.theatlantic.com/family/archive/2020/04/coronavirus-tag-and-other-games-kids-play-during-a-pandemic/609253/> Erişim tarihi: 4 Kasım 2022
- Tınmaz, G., Altundağ, S. (2022). Experiences, emotions, and expectations of nurse mothers during the COVID-19 process. *Journal of Pediatric Nursing*, 67, 116-123. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2022.08.007>
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2020). Covid-19 ve Çocuklar. Erişim adresi: <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2420201236-cocuklarCOVID.pdf> Erişim tarihi: 12 Ocak 2021
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J. Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, 395(10228), 945-947. Erişim adresi: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30547-X/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30547-X/fulltext)
- Yeasmin, S., Banik, R., Hossain, S., Hossain, M. N., Mahumud, R., Salma, N., Hossain, M. M. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on the mental health of children in Bangladesh: A cross-sectional study. *Children and Youth Services Review*, 117, 105277. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105277>